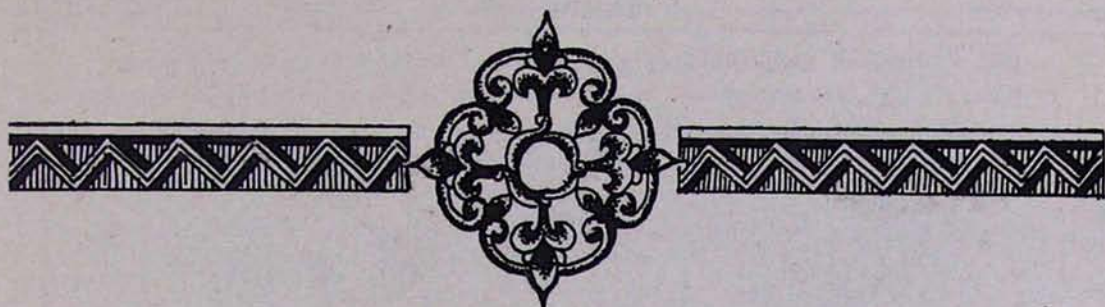




ՀԱՅ-ԱՆԳԼԻԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԷԶԵՐԻՑ*

Բեռլինի Վեհաժողովից (1878 թ.) անցել էին տասը տարիներ, բայց և հայ ժողովրդի հույսերը Մեծն Բրիտանիայից օգնություն ստանալու՝ չէին չքացել:

Լոնդոնում գործող «Հայ հայրենասիրական ընկերակցության» նախագահ Կարապետ Հակոբյանի ստորագրությամբ բազմաթիվ նամակագրություններ են տեղի ունեցել նրա և Քենթրբերիի արքեպիսկոպոսի միջև, նամակագրություններ, որոնց ամբողջական հրապարակումը մեծապես օգտակար կլինի հայ-անգլիական հարաբերությունների պատմությամբ զբաղվողների համար:

Սույն ընկերակցությունը բազմաթիվ թերթիկներ է հրատարակել, հանրային հանդիպումներ է կազմակերպել և քարոզչական մեծ գործ ծավալել «Հայկական հարցի» բարվոք լուծման ակնկալությամբ:

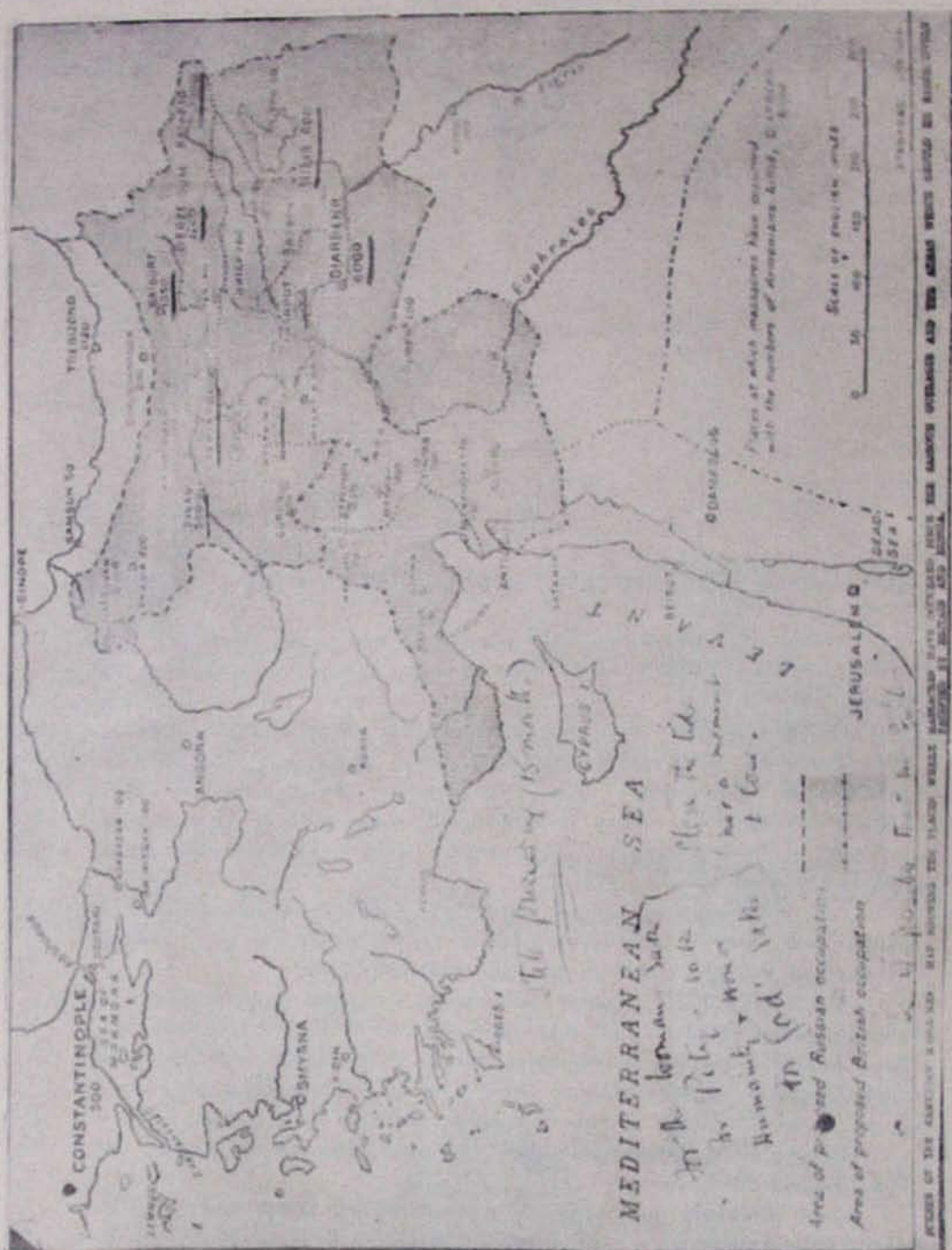
1888 թվականին Կարապետ Հակոբյանի՝ Քենթրբերիի արքեպիսկոպոսի քարտուղարին գրած մի նամակից պարզվում է, որ ընկերակցության հրատարակած թերթիկները տպագրվելուց առաջ Քենթրբերիի արքեպիսկոպոսի հավանությանն են ենթարկվում: Սույն նամակում Հակոբյանը բացատրում է, թե անհրաժեշտ են գտնում ավելացնել հետևյալ նախադասությունը.

«Արդյոք Մեծն Բրիտանիան դեռ երկար ժամանակ լռությո՞ւն պիտի պահի» (նամակ № 1):

Խիստ շահեկան են նաև «Հայ քրիստոնյաների պաշտպանության կոմիտեի» հրատարակած թերթիկները: Այդ կոմիտեի նախագահն է եղել ժամանակի անգլիական պառլամենտի անդամ Ալբերտ Սփալսերը:

1893 թ. հունիս 14 թվակիր մի թերթիկից իմանում ենք Լոնդոնի Էկզետեր դահլիճում հանրային մի ցույցի կազմակերպման մասին՝ ի պաշտ-

* Ծարուհաված «Էջմիածին» ամսագրի 1977 թվականի № ԺԲ-ից:



պանություն Թուրքիայում ձերբակալված և բանտարկված Ֆոնուզի և Ջեյթունի արքեպիսկոպոսների, Սմբատ Բյուրառտի, որոնց նամակը, գրված Հայեպի Կենտրոնական բանտից, հրատարակել ենք «Էջմիածին» ամսագրի նախորդ համարում (Էջ 28): Թերթիկում ստվում է. «Այս ճիգերը հաջող կերպով ապահովել են ազատումը Մ. Թումայանի և Քեյսյանի (երկուսն էլ բողոքական քարոզիչներ Ջեյթունում), թեև դեռևս կան ուրիշներ, որոնք խնդրում են մեր օգնությունը» (նամակ № 2):

**NATIONAL PROTEST AGAINST TORTURE AND MASSACRE
OF CHRISTIANS IN ARMENIA.**

A PUBLIC MEETING will be held at ST JAMES'S HALL, London, W.C., on
TUESDAY, May 7th, at 8 p.m. under the Presidency of His Grace the
Duke of Argyll, K.G., K.T., &c., to protest against the Russian atrocities perpetrated
in Turkish Armenia, and to insist upon the speedy fulfilment of the new Article of the Russian
Treaty and of the Anglo-Turkish Convention of 1917.

As it is intended that this meeting will be thoroughly representative of the NATIONAL
VOICE, all municipal, political, and religious bodies in the United Kingdom are cordially
invited to send delegates.

Platform Tickets, 2s. 6d.; Nominations, 2s.; Registered Seats, 1s. 6d. Application to
Hon. Sec., Anglo-Armenian Association, 3, Essex Court, Temple, E.C.

—

Sir,—The Organising Committee of the Public Meeting notified
above hope that you will be able to support His Grace the Duke of Argyll
on that occasion.

As it is desired to publish, in the course of a few days, a list of
those who intend to be present at the Meeting, an early reply will greatly
oblige. A Ticket of Admission is enclosed.

Yours faithfully,
EDWARD ATKIN, Hon. Sec.

3, Essex Court, Temple, London, E.C.

Լոնդոնում ազգային բողոքի միտինգի հրավեր Հայաստանում
քրիստոնյաների չարչարանքների և կոտորածների մասին

Նման մի թերթիկ նույնպես կոչ է անում մասնակցել Լոնդոնի ս. Մեյմս
սրահում կազմակերպված միտինգին հետևյալ լուղուցով. «Ազգային բողոք
ընդդեմ Հայաստանի քրիստոնյաների չարչարանքի և կոտորածի»:

Սույն հանրային միտինգը կազմակերպել է Անգլո-հայկական ընկերակ-
ցությունը՝ նախագահության ներքո Արկելի Դուքսի, բողոքելու համար այն
հալածանքների դեմ, որոնք շարունակվում են Թրքահայաստանում, և պար-
տադրելու, որ շուտափույթ իրագործվի Բեռլինի համաձայնագրի 61-րդ
հոդվածը և անգլո-թրքական 1878-ի համաձայնությունը (թերթոն № 3):

Պատմական արժեք են ներկայացնում նաև 1904-ի Ամենայն Հայոց

կաթողիկոս Խրիմյան Հայրիկի Լոնդոն ուղարկած եկեղեցական պատվիրակության թղթակցությունը Քենթրբերիի արքեպիսկոպոսի հետ:

6 օգոստոս 1904 թվակիր նամակում Ամերիկայի հայոց առաջնորդ տ. Լուսինի Սարաճյանը և Պարսկա-Հնդկաստանի հայոց առաջնորդ տ. Սա-

Sympathies with the intolerable
sufferings of a Christian
Church which holds so
much in common with
your own

We should be profoundly
indebted to Your Grace if
Your Grace would consent
to receive us, and appoint
an hour when we may
wait upon you

Your Grace's Brethren
in Christ

H. Sarajian
Archbishop of the Armenian
Church -

J. Ayradian
Archbishop of the Armenian
Perso-Indian

To

His Grace
The Archbishop of Canterbury

Խրիմյան Հայրիկի կողմից ԱՄՆ-ի հայոց առաջնորդ տ. Լուսինի արքեպիսկոպոս Սարաճյանի և Պարսկա-Հնդկաստանի հայոց առաջնորդ տ. Սահակ արքեպիսկոպոս Ալվատյանի նամակը Քենթրբերիի արքեպիսկոպոսին՝ իրենց պատգամավորության մասին

հավ Ալվատյան արքեպիսկոպոսները, իբրև պատվիրակներ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի, գրավոր դիմում են կատարում Քենթրբերիի արքեպիսկոպոսին և հայտնում, որ իրենք եկել են Լոնդոն Քենթրբերիի արքեպիս-

կոպուսին ներկայացնելու Թուրքիայի կառավարության հայահալած քաղաքականությանն ընդ փաստեր, մանավանդ նույն տարվա գալմաճը Սասունի հայկական կոտորածների մասին (նամակ № 4):

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի պատվիրակները Լոնդոնում ունեին մի այլ կարևոր հանձնարարություն, այն է՝ անձամբ խրիմյան Հայրիկի նամակի հանձնումը Անգլիայի Էդվարդ 7-րդ թագավորին:

Փարիզից Քենթրբերիի արքեպիսկոպոսին դոկտ. Հակոբ Լորիս-Մելիքովի 1904 թ. դեկտեմբերի 6-ին գրած նամակից հայտնի է դառնում, որ Անգլիայի թագավորը ընդունում է Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի պատվիրակներին դեկտեմբերի շուրջ 10-ին (նամակ № 5):

Խրիմյան Հայրիկի նամակի հայերեն բնագիրը չկարողացանք ձեռք բերել: Մեր ձեռքում ունենալով նամակի անգլերեն թարգմանությունը, այն կրկին թարգմանել ենք հայերենի: Ստորև ներկայացնում ենք այդ խիստ պատմական և կարևոր նամակը (նամակ № 6):

ԽՐԻՄՅԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ ՆԱՄԱԿԸ ԱՆԳԼԻԱՅԻ ԹԱԳԱՎՈՐԻՆ

ՄԻԱՑՅԱԼ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐԻՆ ԾՆՈՐՀԱԶԱՐԴ
ՎԵՀԱՓԱՌՈՒԹՅՈՒՆ ԷԴՎԱՐԴ 7-ՐԴ ԱՐՔԱՎՈՐԻՆ

Տեք, կայսր Հնդկաստանի,

Հայաստանյայց եկեղեցին քրիստոնեությունն ընդունեց արևելյան մյուս ժողովուրդներից առաջ, և դարեր շարունակ նրա թագավորներն ու կաթողիկոսները պատերազմ էին մղում մահմեդականության և կրակապաշտության դեմ:

Իր անկախությունը կորցնելուց հետո մեր ժողովուրդն առաջինը հանդիսացավ, որ իր առևտրով բացեց դռները դեպի Հեռավոր Արևելք, որ տառածվում էին Հնդկաստանից մինչև Ամստերդամ:

Այսօր մեր ժողովուրդը մնում է հավատարիմ իր հավատքին, հավատարիմ՝ գերիշխան ազգերին: Նրանք ջանացին խաղաղորեն առաջադիմել գիտության, արվեստների, արհեստների, գյուղատնտեսության և առևտրի մեջ, ինչպես նաև հանրային պաշտոններում, երբ նրանց վրա իշխողները այդ նրանց վատահեցին:

Եվ այսօր, 20-րդ դարի առաջադիմության և ազատության շեմին, հուսահատության մեջ գտնվող մեր ժողովուրդը ներկայացնում է իր խոնարհ դիմումը Ձերդ Վեհափառության իր դժբախտ Հովվապետի տկար ձայնով, աղերսելով Ձերդ Վեհափառության հզոր միջամտությունը հանուն Թուրքիայում հայկական նահանգների ճնշված բնակչության:

Ձերդ Վեհափառության կառավարությունը գիտի, որ Բեռլինի Վեհաժողովում հայ ժողովուրդը բողոքի իր ձայնը բարձրացրեց իրեն ճնշողների՝ քրդերի, թուրքերի և չերքեզների դեմ:

Այս ձայնը լսվեց 1878 թ. Եվրոպայի պետությունների առաջ, այն ժամանակ, երբ ես արքեպիսկոպոս էի և նախկին պատրիարքը Կոստանդնուպոլսի: Ես ուղարկվեցի Վեհաժողովին և առաջինը եղա բողոքելու Օսմանյան իշխանության դեմ՝ մոտիկից իմանալով նրա ճնշման, հարստահարության և բռնաբարության արարքները:

Գնացի Եվրոպա, այցելեցի Անգլիա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Ավստրիա

և Խաչիա, մինչ իմ գործակից Խորեն արքեպիսկոպոս Նարայելը գնաց Ռուսաստան, որտեղ դեռ իշխում էր ազատարար Ալեքսանդր Բ կայսրը: Վեհաժողովը ճիշտ գտավ մեր պահանջները և հաստատեց Բեռլինի դաշնագրի 61-րդ հոդվածը:

Թող հաճելի լինի Ձերդ Վեհափառությանը, որ ես չեմ կարող թաքցնել այս իրողությունների ճշմարտությունը: Վերջին քառորդ դարի ընթացքում մեր խաղաղ հայերի վիճակն ավելի վատթարացել է բարելավվելու փոխարեն և ավելի ծանրացել՝ առավել բազմացող տուրքերով, բազմաթիվ բանտարկություններով, սոսկալի չարչարանքներով, արստով և անող արտագաղթով:

Իմ ժողովուրդը պակասել և սպառվել է կրկնվող և ընդհանուր կոտորածներով, բռնի կրոնափոխությամբ և սխառեմատիկ կերպով գործադրվող բարբարոսությամբ:

Երեխաներ և երիտասարդներ չեն խնայված, անհամար երիտասարդ աղջիկների անմեղությունը բռնաբարված է, բախանաներ մորթված են, մինչ երկիրը կարմրած է տարեց մարդկանց թափված արյունով, բազմաթիվ պատկանելի հոգևորականներ չարչարված են, մի անմեղ ժողովրդի խնայողություններն ու սեփականությունը թալանված են: Նրա կյանքի և գործունեության ավյունը չորացած է և նրա ներկա կենսունակությունը գրեթե կմախքի է վերածված:

Վատթարագույնն այն է, որ ազատ թողնված պաշտոնյաները, զինվորները, քրդերն ու չերքեզները չեն գոհանում իրենց կատարած կոտորածներով, որոնք սկսվեցին 1895 թ. և տևեցին մինչև 1896 թ.: Նույն տեսակի անոնի չարդեր են կատարվել նաև Սասունում ու Մուշում և դրանք սպառնում են աստիճանաբար տարածվել հայկական բոլոր նահանգներում:

Որպես պետք Ընդհանրական, Առաքելական Հայ եկեղեցու և որպես Հոգևոր Հայրն աշխարհապիտո հայ ժողովրդի, բաժանելով իմ զավակների երջանկությունն և նրանց տառապանքներն ու մարտիրոսությունը և գիտեցնելով, որ իմ ժողովրդի վիճակը Թուրքիայում անուսանելի է և, ճշգրիտ կերպով ու ճշմարտացիորեն բացատրելուց հետո կացության տխուր իրականությունը, կրած իմ 85 տարիների ծանրության տակ, խոնարհաբար աղերսում եմ Ձերդ Վեհափառությանը, որ գերագույն ազնվությունն ունենաք բարձրացնելու մարդասիրական Անգլիայի ամենագոր պաշտպանության ձայնը՝ ապահովելու համար բարեկեցությունը տառապող և անմեղ իմ ժողովրդի, որ ներկայիս ծանրորեն ճնշված է մամեղական լծի տակ:

Ես չեմ ցանկանում ձեռք բերել ո՛չ Արշակունիների կորած թագը և ո՛չ էլ Բագրատունիների արքայական մականը, բայց ամենայն խոնարհությամբ խնդրել թեթևացումը տուրքերի բեռան, որ ծանրորեն ճնշում է կողոպտված ժողովրդին, առևտրականների և ալյուղ ազատ շրջագայությունն երկրի ներսում և դրսում, գաղթականների վերադարձը, վերամատուցումը կողոպտված սեփականության, բանտարկյալների ներումը, անարդարությունների դեմ բողոքելու իրավունքը, վայրենի քրդերի, չերքեզների և մամեղական մոլեռանդների դեմ անձնական պաշտպանության իրավունքը, և վերջապես, որ քրիստոնյա պետություններն անեն նոր կարգադրություններ իրենց հրակողության ներքո:

Որպեսզի այս խոնարհ դիմումը հասնի Ձերդ Վեհափառությանը, ես ընտրել եմ արժանավոր երկու հոգևորականներ՝ Սարաճյան Սրբազանը և Այվատյան Սրբազանը, Ամերիկայի և Պարսկա-Հնդկաստանի հայ արքե-

պիսկոպոսները: Մեծապես հույս ունեմ, Ձերդ շնորհաշատ Վեհափառություն, որ իմ աղոթքը պատասխան կգտնի Ձերդ Վեհափառության մարդասիրական զգացումին մեջ և, շնորհիվ Ձերդ Վեհափառության հզոր կառավարության միջամտության, իմ տառապյալ ժողովուրդը կգտնի մի քիչ խաղաղություն և ապահովություն:

(Ստորագրություն)

(ՄԿՐՏԻՉ Ա. ԽՐԻՄՅԱՆ)

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ա. Էջմիածին

(Դիմումի հավանական թվականը)

1904 թ.

Դեկտեմբեր 21-ի նամակով դոկտ. Հ. Լորիս-Մելիքովը Քեհթրքերիի արքեպիսկոպոսին ուղղած նամակում հայտնում է, թե ինքը ստացել է Քեհթրքերիի արքեպիսկոպոսի քաջազեղական նոր նամակը Լոնդոնից հայ պատվիրակության մեկնումի երեկոյին և մեծ հույսեր է կապում Անգլիայի հետ, որը վստահորեն առանձին չի թողնելու իր քրիստոնյա հայ եղբայրներին և դրանով պատվիրակության առաքելությունը համարում է հաջող ավարտված:

Նամակում մեջ է բերում Քեհթրքերիի արքեպիսկոպոսի նամակից հետևյալ հատվածը.

«Մեծն Անգլիացի ժողովուրդը, առաջնորդված իր եկեղեցու պետի բարի կամեցողության օրհնակով և կարծիքով, պիտի պահի հարատև իր հրկողությունը մարտիրոս իր եղբայրների վիճակի վրա» (նամակ № 7):

**Ա. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՍԻՆՈՂԻ ՆԱԽԱԳԱՀ Տ. ՄԿՐՏԻՉ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ
(ԲԱՔԱՄՅԱՆՅ) ՆԱՄԱԿԸ ՔԵՆԹՐԵՐԻԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ
(1884 թ. 21 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ)**

**ՄԿՐՏԻՉ ԱՍՏՎԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹՅԱՄԲ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ԵՎ ՆԱԽԱԳԱՀ ԷԶՄԻԱԾՆԻ Ա. ՍԻՆՈՂԻ.**

Նորին Գերաշնորհության արքեպիսկոպոսին Քեհթրքերիի, առաջնորդին և միտրոպոլիտին համայն Անգլիո, հույժ սիրեցյալ Մեր եղբորը.

Աստուծո շնորհն ու խաղաղությունը ընդ Ձեզ.

Եղբայրական սիրո նամակը, որ պրն. Աթելստան Ռիլելը նոր հանձնեց Մեզ, մեծ գոհումակություն պատճառեց Մեզ, հատկապես նրա այն մասը, որ անգլիկան եկեղեցու համակրանքն է արտահայտում հանդեպ մեր եկեղեցուն: Նկատի ունենալով այս, ցանկանում ենք վստահեցնել Ձերդ Գերաշնորհությանը, որ Մենք ևս Մեր կարգին համակված ենք նույն զգացումներով դեպի այն եկեղեցուն, որ Դուք ղեկավարում եք աստվածային նախախնամությամբ:

Այդ նամակից Մենք ուրախացել ենք առավել ևս տեղեկանալով Ձերդ Գերաշնորհության բարի մտադրությունների մասին մեր խելոճ ժողովրդի վերաբերյալ, որ անպաշտպան է և ոչ ոք ունի իր մասին հոգացող, և որ Ձերդ Գերաշնորհությունն այնքան ցանկանում է ստանձնել նրանց հովանավորությունը և հոգալ նրանց կարիքները՝ այսպիսի հեռավոր երկիր ուղարկելով մի ներկայացուցիչ, որը նրանց մատուցելու է այն օգնությունը, որին կարիքն ունեն:

Քող բարին Աստված Իր շնորհների զանձարանից վարձատրե Ձեզ ապեհտական և հերոսական այն նվիրման համար, որ Դուք ցուցաբերում եք այս խեղճ քրիստոնյաների դատը պաշտպանելով, որոնք տառապում են անհավատի ծանր լծի տակ:

Եզրափակում ենք սույն մամակը բարի կամեցողության Մեր եղբայրական արտահայտությամբ առ Ձերդ Գերաշնորհությունը՝ աղոթելով, որ աստվածային օրհնությունը միշտ լինի Ձերդ Գերաշնորհության և այն հոտի վրա, որ հանձնվել է Ձեր առաջնորդությանը:

Ձերդ Սրբության սիրեցյալ եղբայրը և նվիրյալ
բարեկամն ի Քրիստոս մեր Տեր Աստվածը,
Սուրբ Սինոդի նախագահ՝

Մկրտիչ Արքեպիսկոպոս
(Ստորագրություն)

№ 59

Էջմիածին

21 սեպտեմբերի 1884 թ.

ԱՐՍԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԲԵՐԲԵՐՅԱՆ

